

LUND UNIVERSITY

Vävnader uppåt väggarna

Hemslöjdspionjären Lilli Zickerman i Vittsjö

Gustavsson, Karin

Published in:
ALE

2025

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gustavsson, K. (2025). Vävnader uppåt väggarna: Hemslöjdspionjären Lilli Zickerman i Vittsjö. *ALE*, 2024(4), 1-28.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vävnader uppåt väggarna

Hemslöjdspionjären Lilli Zickerman i Vittsjö

KARIN GUSTAVSSON

Fil.dr, etnolog, Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar, Lunds universitet

Hemslöjdspionjären Lilli Zickerman (1858–1949), som tog initiativ till bildandet av Föreningen för svensk hemslöjd, var under nära fyra decennier bosatt i Vittsjö. Det var därifrån som hon tillsammans med flera familjemedlemmar, som också flyttat dit, arbetade med en stor inventering av svensk folklig textilkonst. Inventeringsmaterialet, som bär namnet ”Föreningen för svensk hemslöjds samlingsverk över allmogetextilier”, består av 24 000 fotografier av textilier och förvaras på Nordiska museet i Stockholm. En hemslöjdsutställning i Kristianstad 1910, som Zickerman ansvarade för, kom att bli startpunkten för hennes dokumentationsarbete. Utställningar i Hammenhög och Karlskrona året efter spelade också en avgörande roll för Zickermans målsättning att i bild skildra alla uttryck för svensk allmogetextil, där de skånska textilierna intog en särställning. I artikeln möter vi Lilli Zickerman i arbete med utställningar och dokumentationer av allmogetextilier, som syftade till att både bevara kunskapen om äldre tiders textilhantverk och att föra denna kunskap in i framtiden.

Inledning

En lördag i början av september 2023 arrangerades en temadag på biblioteket i Vittsjö, med hemslöjdspionjären Lilli Zickerman i centrum. En textilworkshop pågick under förmiddagen, följd av ett föredrag av textilläraren och författaren Siv Liljeqvist på temat ”Hur några vävflickor förvaltrade sitt kunnande” – vävflickor var de unga kvinnor som hade varit elever vid den vävskola som fanns i Vittsjö under 1910- och 1920-talen.¹ Sedan bröt åhörarna upp för att delta i en vandring under ledning av lokalhistorikern Claes Ruderstam till

det område lite norr om samhället där Lilli Zickerman och flera av hennes familjemedlemmar hade bott och där hennes bror, keramikern och arkitekten Tage, hade en keramikverkstad under flera decennier under 1900-talet första hälft. Många besökare passade också på att gå upp på ovanvåningen i biblioteksbyggnaden för att se en utställning om Lilli Zickerman och Tage Zickerman. Utställningen hade invigts 2017 av dåvarande utbildningsministern Gustav Fridolin, som vuxit upp i Vittsjö.² En särskild Zickerman-dag hade arrangerats också 2022, och vi kan konstatera att Lilli Zickerman och Tage Zickerman tycks ha haft stor betydelse för Vittsjö eftersom deras livsverk fortfarande uppmärksammas, åtskilliga decennier efter att de var verksamma på platsen.³ De materiella spår de lämnat efter sig i lokalsamhället utgör förbindelser mellan dåtid och nutid, som inspirerat till att också det immateriella arvet från dem fått uppmärksamhet.

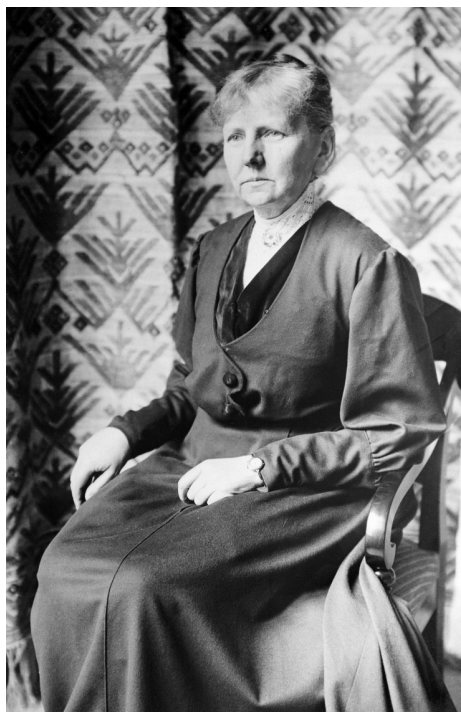
I den här artikeln ges inledningsvis en sammanfattande återblick på Lilli Zickermans liv och verksamhet som under nära 40 år utgick från Vittsjö. Sedan är fokus på tre utställningar där textil hemslöjd visades, i Kristianstad 1910, Hammenhög 1911 och Karlskrona 1911. Dessa utställningar, där Lilli Zickerman hade en nyckelroll, kom att ha stor betydelse för igångsättandet av den stora inventering av svensk folklig textilkonst som hon kom att ägna flera decenniers arbete. Inventeringen resulterade i inte mindre än 24 000 fotografier, varav en överväldigande del är handkolorerade, uppklistrade på kartongark försedda med grundläggande identifierande uppgifter om teknik och geografisk hemvist. Sedan 1920 finns denna samling på Nordiska museet i Stockholm, tillsammans med 20 handskrivna manuskript av Zickerman till en planerad bokserie där endast en första del kom att bli publicerad. Samlingen, som har det fullständiga namnet "Föreningen för svensk hemslöjds samlingsverk över allmogetextilier", utgör resultatet av Lillis mer än 20-åriga inventeringsarbete, som fick effekter som fortfarande kan spåras.

Samtidigt som Lilli Zickerman dokumenterade folklig textilkonst pågick kartläggningar av andra fenomen inom det som uppfattades som uttryck för en försvinnande allmogekultur genom bland andra etnologen Sigurd Erixon, som undersökte byar och bebyggelse. Andra forskare och tjänstemän vid arkiv och museer ägnade sig åt avgränsade materialkategorier som plogar, svepkärl och slagor. Också den immateriella folkkulturen i form av dialekter, traditioner och musik dokumenterades och samlades in av arkiv och museer.⁴ Dock utmärker sig Zickermans arbete som den största avslutade kultur-

historiska inventeringen som har genomförts i Sverige. Det insamlade materialet är dessutom systematiserat och registrerat.⁵

Lilli Zickerman (1858–1949), vars fullständiga namn var Helena Carolina Zickerman, föddes och växte upp i Skövde, som äldst i en syskonskara om fyra i en apotekarfamilj. Efter att på 1880-talet ha utbildat sig hos Handarbetets vänner i Stockholm gav hon kurser och drev en brodeributik i Skövde under 10 år. Hon deltog i Stockholmsutställningen 1897 med egna textila kompositioner och belönades där med en silvermedalj.⁶ Hon hade också skaffat sig erfarenhet av att arrangera utställningar själv, och hade bland annat på detta sätt kommit i kontakt med fenomenet hemslöjd. Hon stod till exempel bakom en hemslöjdsutställning i Skövde, som visades under några februaridagar 1897.⁷

År 1899 var hon en av grundarna av Föreningen för Svensk hemslöjd (FSH), som i sin styrelse samlade representanter från samhällets eliter med Prins Eugen som ordförande.⁸ Hon blev föreståndare för föreningens butik i centrala Stockholm där produkter framställda av slöjdare i hela landet såldes. Under flera decennier kom hon att ha ett avgörande inflytande inte bara på föreningen och dess verksamhet, utan också på uppfattningen om vad som skulle betraktas som äkta och autentisk svensk hemslöjd. Under föreningens första verksamhetsår reste Lilli Zickerman runt i Sverige för att skaffa sig en uppfattning om i vilken mån det slöjdades i hemmen i olika bygder och vilka avsättningsmöjligheter som skulle kunna finnas för de män och kvinnor som tillverkade slöjdalster i olika material och tekniker. Enligt Lilli och alla som engagerade sig i hemslöjdsföreningar var slöjd en näring med en stor potential för att ge landsbygdsbor en förbättrad försörjning, bara försäljningskanalerna kunde bli tydliga och tillgängliga landet runt.⁹ Det var under en sådan resa till Skåne 1906 som Lilli stannade till i Göingebygden och möjligen var det då hon kom till Vittsjö för första gången.

En dam steg av tåget

Järnvägen genom Vittsjö i norra Skåne hade invigts 1890, och som på alla andra ställen som fått tågförbindelser innebar de förbättrade kommunikationerna både ett uppsving på en lång rad områden och att nya invånare flyttade in. Om det inte hade varit för järnvägen genom samhället hade kanske Lilli Zickerman inte kommit dit vid det tillfälle som hon gjorde.

I juli 1906 skulle hon besöka sin yngste bror, ingenjören Carl-Gustaf Zickerman (1870–1947) och hans familj, som då var bosatta invid Övedskloster. Brodern var ansvarig för verksamheten vid stenbrottet där brytning pågick av den exklusiva röda övedssandstenen, som användes som fasadmateriäl i olika prestigebyggnader landet runt. Även brodern Sven Zickerman (1863–1945) som hade ett förflutet som sjökapten arbetade då i stenbrottet.¹⁰ Under sitt besök hos Carl-Gustaf skrev Lilli ett brev till sekreteraren i hemslöjdsföreningen, där hon diskuterade olika aktuella frågor. Hon gav också en ögonblicksbild från ett tåguppehåll i norra Skåne på vägen mot Övedskloster:

Då jag reste ned hit gingo tågen så att jag måste vänta ett par timmar. Jag steg då af vid en station i Norra Skåne, Göinge härads, och tittade mig om litet. Så mycket såg jag att der finnes mycket redan nu och stora förutsättningar för en stor framtida hemslöjd.

Vilken station i Göinge det var fråga om nämns inte. Citatet ovan fortsätter: ”Jag vill därför fråga om jag skulle kunna få undersöka den trakten, medan jag är här nere”.¹¹ Vad var det för förutsättningar som hon såg under sitt uppehåll i det ej namngivna stationssamhälle där hon tillbringade ett par timmar? Och vad innebar det att ”undersöka trakten”, som hon ville göra? Svaret på den första frågan kan vara stationssamhällets goda kommunikationer som skulle möjliggöra transport av slöjdarnas produkter till kunder i större samhällen och städer, tillsammans med naturtillgångar som kunde leverera råmaterial till olika slöjdalster. ”Att undersöka trakten” var något som Lilli, och ofta ytterligare någon representant för föreningen gjorde genom besök på platser där det förmodades finnas skickliga slöjdare. Dessa undersökningsresor kan spåras i protokoll, årsberättelser och korrespondens knuten till Föreningen för svensk hemslöjd.¹²

Sociologen Harald Swedner växte upp i Vittsjö på 1930-talet och hade personliga minnen av flera i Zickermans familj. Enligt honom

gästade Lilli lärarfamiljen Wahlstedt i Vittsjö, vid en tidpunkt som anges till "troligen omkring år 1905". Swedner menar att det besöket ledde till att hon blev inspirerad av både traktens skönhet och de hantverkstraditioner som fanns där.¹³ Det går inte att säkert säga att det var Vittsjö som Lilli hamnade i vid sitt tåguppehåll 1906 och som skildras i det ovan citerade brevet, men stationssamhällets belägenhet i norra Skåne och Göinge härad och hennes iakttagelser om potentialen för "framtida hemslöjd" indikerar att det var en plats av samma karaktär som Vittsjö. Och genom Swedners skildring vet vi att hon var på plats och besökte personer som bodde där, möjligen det år som hon var på väg till Övedskloster.

Vittsjö hamnade också snart i hemslöjdsföreningens sökarljus. En vävkurs i FSH:s regi hölls där i början av 1908. I föreningens årsberättelse anges att kursen lockade 21 elever, och att intresset för kursen var så stort att alla som ville delta inte kunde beredas plats. Som lärare på kursen fungerade Affi Blomberg. Enligt Swedner hölls kursen "under ledning av Lilli Zickerman", som får tänkas vara den som arrangerade och organiserade den.¹⁴ Hon bör då ha blivit mer bekant med orten och trakten.

Husköp och husbygge: hela familjekretsen samlas

Genom sina kontakter i Vittsjö kom Lilli att så fästa sig vid trakten att hon sommaren 1908 förvärvade ett hus i byn Gundrastorp ett stycke nordväst om järnvägsstationen, en stuga som hon kom att kalla Lillarp. Snart flyttade också brodern Tage Zickerman (1860–1950) till Vittsjö, där han lärde känna och efter kort tid gifte sig med Maja Wahlstedt, dotter i den familj som Lilli besökt ett par år tidigare. Tage var keramiker och möbelarkitekt, men ägnade sig också åt att rita hus, och han kom att bli upphovsperson till flera byggnader i Vittsjö. Bland annat ritade han en stor villa till sin syster på en tomt tvärs över vägen från Lillarp. Den stod färdig 1910 och fick namnet Sommarsgården, uppkallad efter syskonens morfar Johan Frederic Sommar.¹⁵ Där kom utöver Lilli också hennes mor Hedvig Amalia Zickerman (1840–1931), som blivit änka 1899, och brodern Sven att bli bosatta. Tage byggde ett eget hus åt Maja och sig strax intill Sommarsgården och han ritade också den byggnad i samma område där vävskolan var inhytt på 1910-talet.

Sommarsgårdens entréfasad. Bildkälla: Regionmuseet Skåne, fotograf okänd.

Några år in på 1930-talet anslöt den yngste brodern Carl-Gustaf, som då hade avslutat sin yrkesverksamhet, och hans hustru Laurentia till familjen i Sommarsgården. Då kom de båda att bli engagerade i det dokumentationsarbete som Lilli fortfarande arbetade intensivt med. Sven avled 1945 och kanske var det hans död som gav en signal om uppbrott. Året efter, 1946, flyttade den då 88-åriga Lilli tillsammans med Carl-Gustaf och Laurentia tillbaka till födelsestaden Skövde. Lilli avled där i september 1949, 91 år gammal. Carl-Gustaf hade avlidit 1947, på samma dag som Prins Eugen dog, och Laurentia gick bort samma år som Lilli. Tage blev kvar i Vittsjö fram till sin död 1950. Maja levde ända till 1962. Då var Zickerman-epoken i Vittsjö över – innan den på 2000-talet uppmärksammades igen. Sommarsgården drabbades av en förödande brand några år efter att Lilli flyttat och huset kom att byggas upp med ett annat utseende.¹⁶ Men Tage och Majas bostadshus finns kvar precis så som det såg ut när de båda bodde där, liksom keramikverkstaden och Lillarp.

Utställningen i Kristianstad 1910

De länsvis organiserade hushållningssällskapen kom att ha en viktig roll för att skapa förutsättningar för goda försörjningsmöjligheter på landsbygden inom de agrara näringarna. Engagemanget i hemslöjdstillverkning och -försäljning ska ses i det perspektivet – slöjdalstren tillverkade i hemmen på landsbygden skulle kunna spela roll för människors försörjning och därmed bidra till självständighet och välbefinnande.¹⁷

Under 1910 planerades en utställning med framförallt textil hemslöjd, hämtad från Gälds och Albo härader, i Kristianstad. Hushållningssällskapet som var arrangör av utställningen anslag inte mindre än 10 000 kr för ändamålet, och de upprop som gjordes i de båda häraderna ledde till att 220 utställare anmälde sig med sammanlagt 2 300 slöjdalster.¹⁸ Lilli Zickerman hade ansvaret för att arrangera utställningen, med det uttalade syftet att öka intresset för hemslöjd bland befolkningen på landsbygden.¹⁹ Det fanns också en målsättning att detta skulle vara första steget i ett systematiskt arbete för utveckling av hemslöjden i länet.²⁰ Utställningen pågick i stadens läroverk under en vecka i augusti, och omfattade textila verk i fyra kategorier – gammal slöjd, husbehovsslöjd, slöjd till avsalu och skolslöjd.²¹ Utöver det material som lämnats in av allmänheten fanns också vävnader som lånats in från Nordiska museets samlingar.²² Invigningstalare var landshövdingen Louis de Geer och i sitt tal framhöll han den betydelse som Lilli Zickerman hade för ”slöjdens förkofran” i länet, och han underströk att hon nu hade ”förlagt sin verksamhet hit”.²³ Några dagar in i utställningen höll Lilli ett föredrag på temat ”Textilkonsten, dess ålder och nuvarande ståndpunkt, särskilt här i Skåne” och enligt dagspressen var läroverkets stora samlingssal fullsatt och föredraget ”belönades med entusiastiska applåder”.²⁴ På den avslutande dagen höll hon ytterligare ett föredrag, då med titeln ”De skånska väfnadernas teknik, mönster och färgsammansättningar.” Vid dessa föredrag använde hon textilier och garner som åskådningsmaterial för att illustrera och understryka sina rön och sin uppfattning, både om gammal slöjd och om det som var nytillverkat.²⁵ Utställningen uppmärksammades stort i lokalpressen, som också återgav Lillis föredrag.

Enligt Lilli Zickermans egen beskrivning, som hon utformade 1935 i syfte att ge en bakgrund till hur inventeringsarbetet inletts och hur det stora samlingsverk som sedan 1920 fanns på Nordiska

museet hade kommit till, var det genom utställningen med textilier från Gälds och Albo härader i Kristianstad som hennes metod att systematiskt fotografera textilier kom att ta sin början. Lilli skriver om hur

[...] materialet blev så överväldigande rikhaltigt, att det upptog hela övre våningen i Elementarläroverkets byggnad samt gav en fullt belysande bild av mönsterformers och typers förekomst, utbredning och begränsning inom dessa härader.

Den strävan efter att fastställa utbredningen och därmed gränser mellan områden där specifika mönsterformer och typer förekom, delade hon med andra utforskare som ägnade sig åt andra uttryck för det förindustriella agrarsamhället.²⁶ Hon fortsätter sin text med att beskriva en upplevelse av att befinna sig i ett historiskt ögonblick som måste tas till vara:

Hur litet jag på den tiden kände till de olika bygdernas särdrag, förstod jag dock att ett tillfälle som detta att få en samlad överblick över ett begränsat område icke lätt skulle återkomma, och att allt det arbete som låg bakom, icke kunde få resultera uti blott några dagars exponering utan att giva en reell behållning för forskningen.

Denna insikt, att utställningen måste dokumenteras för forskningen fick Lilli att kontakta både Kulturen i Lund och Nordiska museet i Stockholm, med en uppmaning att skicka en fotograf och en amanuens som skulle kunna dokumentera utställningsföremålen. Men hennes vädjan ledde inte till något initiativ från något av dessa museer. Kulturen låg ju geografiskt nära Kristianstad och tidigt hade just den skånska allmogens föremål blivit detta museums signum, så att Lilli hörde av sig dit förefaller självklart. Nordiska museet däremot var geografiskt avlägset, men även här var samlingen av allmogeföremål och därmed kunskap om dem rik och omfattande, och därifrån hade ju också utlån gjorts till utställningen. Att hon vände sig dit kan också ha att göra med att just detta museum var föregångare inom området föremålsfotografi.²⁷ Där borde finnas kompetens som skulle kunna åstadkomma bra fotografier från utställningen, men Lillis vädjanden fick ingen respons.

Så vad skulle hon då göra? Det hon kom fram till var att hon nu fick hjälpa sig själv: ”För mig personligen skulle ett fotografimaterial alltid bli till nytta. Jag fick ju därigenom en samling för studier av former och typer och kunde när som helst i minnet återkalla,

Exempel på Lilli Zickermans fotografiska avbildningar av textil. Mot en enkel skärm monterad på en steg har hon hängt en vävnad. Bakom detta arrangemang anar vi en utställningslokal med högt i tak, där vävnader och delar av dräkter hänger. Till höger en dörröppning som leder in i ett angränsande rum. Ovanför dörröppningen är texten "Hörup. Löderup", vilket antyder att bilden skulle kunna vara tagen vid utställningen i Hammenhög 1911. Inne i det bakomliggande rummet skimtar ytterligare utställningsobjekt. Bildkälla: Folklivsarkivet i Lund, foto: Lilli Zickerman.

vad jag inhämtat på utställningen." Hon fortsätter med att beskriva sina brister som fotograf: "Fotografera kunde jag icke men tog dock med en liten filmkamera 300 st. negativ i format 9×12, som icke blevo mycket vackra, och kopiorna blevo också därefter." Termen "filmkamera" betyder i det här sammanhanget att det var en kamera som laddades med bladfilm, inte glasplåtar.

Men trots att hon egentligen inte var så nöjd med sina fotografier fungerade de egenhändigt tagna bilderna som ett stöd för minnet:

”Men det blev bra för mitt eget behov, och snart nog behövde jag icke några fotografier att rådfråga hur vår folkliga textila konstslöjd såg ut inom dessa tvänne härader, vad form och typ beträffar.”²⁸ De fotografier som hon tagit hade enligt hennes beskrivning fått en närmast didaktisk funktion. Genom att återkommande betrakta dem hade hon lärt sig de olika variationer inom textiltillverkningen som fanns i Albo och Gärds härader. Även om Lilli själv var kritisk mot kvaliteten på sina egna fotografier lät hon sin bror kopiera dem i större format, och därmed inleddes det långvariga och omfattande dokumentationsarbetet av svensk folklig textilkonst som kom att sysselsätta både Lilli och Sven, senare också Carl-Gustaf.²⁹ Den fotografiska tekniken hade ända sedan begynnelsen på 1840-talet nyttjats för vetenskapliga ändamål, och många vetenskapsgrenar drog nytta av den nya tekniken. Kunskap kunde produceras, kommuniceras och cirkuleras med hjälp av fotografi.³⁰ När Lilli Zickerman greppade kameran anslöt hon sig till en etablerad form för såväl dokumentation som kommunikation av kunskap, och som hon uttrycker det i citatet ovan, fotografierna var centrala för hennes egen kunskapsutveckling. Att de objekt som hon intresserade sig för borde avbildas i färg var ett problem som hon som så många andra i samtiden löste genom att fotografierna kolorerades för hand, även om det sedan 1900-talets första decennium fanns teknik för att fotografera i färg. Även denna, då exklusiva, teknik kom att nyttjas.

För utöver Lillis egen dokumentation av utställningsföremålen i Kristianstad togs också färgbilder. Av FSH:s årsberättelse framgår att Lilli tog initiativ till att ”i färger fotografera flera af utställningens väggar”. I årsberättelsen beskrivs också hur Lilli lät ”mönsterriterskor” avbilda ungefär 150 utställda kuddar, mattor och längder i färg, ett material som sedan bevarades hos FSH. Det framhålls hur utställningen blev till gagn för kännedomen om de ”lokala typerna” och för ”deras tillvaratagande och vidare utveckling”.³¹ Dessa båda syften kom att genomsyra Lilli Zickermans fortsatta dokumentationsarbete – att både skapa kunskap om äldre textilier och deras med hennes benämning ”ortskaraktär” och att föra denna kunskap in i framtiden så att de traditionella mönstren och teknikerna utgjorde grunden för en fortsatt utveckling.

De färgfotografier som togs vid utställningen kom Lilli sedan att använda vid många olika föredrag de närmast kommande åren, och hon visade dem också för föreningens styrelse i november 1910 då hon redogjorde för sommarens utställning. I ett kort referat från

mötet i *Svenska Dagbladet* heter det: ”Med skioptikonbilder i vackra färger belyste talarinnan de olika mönstren och färgerna i Gärds och Albo härader.”³²

Hammenhög, 1911

Utställningen i Kristianstad blev en stor framgång, och i februari 1911 beslöt styrelsen för FSH att låta Lilli medverka i ytterligare en häradsbaserad utställning arrangerad av Hushållningssällskapet, som skulle hållas i Kristianstads län. I första hand var det Ingelstads härad som var aktuell att uppmärksamma, och gärna också Järrestads härad om det gick att hitta en lämplig lokal. Lilli Zickerman fick styrelsens uppdrag att ordna en utställning tillsammans med lokala krafter.³³ Den nybyggda folkhögskolan i Hammenhög, belägen mitt i Ingelstads härad, erbjöd lokaler som lämpade sig väl. Hammenhög var en av de centrala orterna på Österlen, med tingshus för Järrestads och Ingelstads härader med intilliggande gästgivaregård. Vid järnvägsstationen möttes två olika linjer med förbindelser i fyra väderstreck och här förekom en livlig trafik med både personbefordran och godstrafik där jordbrukets produkter fraktades till och från olika centrala punkter i det omgivande landskapet. Folkhögskolans imponerande tre våningar höga tegelbyggnad, ritad av de danska arkitekterna Andreas och Ivar Bentzen, hade tagits i bruk i januari 1909.

I den kommitté som arrangerade utställningen var Lilli Zickerman en centralgestalt, som var med och styrde det urval av alster som välkomnades. I en notis i *Sydsvenska Dagbladet* i april sägs att utställningen ska omfatta ”väfnad, synad m.m., dock ej virkning eller hardanger.”³⁴ Den tidiga hemslöjdsrörelsens motvilja mot virkning handlade bland annat om att det ansågs vara en allt för modern teknik för att kunna ha någon plats i sammanhanget.³⁵ Att utställningen undanbad sig verk i hardangersöm har säkert att göra med att man ville fokusera på lokala textila traditioner, och då passade inte denna visserligen populära, men norska, teknik in. För att öka intresset för utställningen och stimulera lokalbefolkningen att visa upp både sina nyttillverkade slöjdalster enligt gamla traditioner tillsammans med äldre ärvda objekt, höll Lilli under fyra dagar i maj månad sammanlagt sju föredrag på lika många orter i de båda häraderna som sommarens utställning skulle omfatta.³⁶ Vid de välbesökta föredragen visade Lilli skioptikonbilder från 1910 års utställning i Kristianstad.³⁷ *Cimbrishamns-bladet* framhöll inför föredragen Lilli Zickerman

Annons i *Sydsvenska Dagbladet* 1911-05-03.

som ”måhända vår största auktoritet på området.” Vidare hette det ”Föredragen illustreras med kolorerade skioptikonbilder. Att få se gamla konstväfnader på detta utmärkta sätt afbildade blir säkert något enastående i den vägen; det är att hoppas

att föredragen bli så talrikt besökta som möjligt.”³⁸

Under rubriken ”Senaste nyheter” rapporterade tidningen från föredraget i Tommarp:

I Ö. Tomarps kommunalrum höll fröken Lilli Zickerman från Stockholm i går e.m. ett väckande föredrag om hemslöjden och dess stora betydelse. Skioptikonbilder visades öfver rumsinteriorer och väfnader, däraf flera i färger. Ett 80-tal personer eller så många lokalen kunde rymma åhörde föredraget efter hvars slut kommunalordf. A. Jönsson å Hemmet å de närvarandes vägnar tackade fröken Zickerman.³⁹

Senare samma dag höll hon föredrag i Gislöv, och påföljande dag först ett föredrag i Hammenhög på eftermiddagen och ett i Löderup på kvällen, för att avsluta i Ingelstorp ytterligare en dag senare. Efter föredraget i Hammenhög skrev lokalpressen:

Fröken Zickermans föreläsning å Hammenhøgs folkhøgskola sist-liden tisdags e.m. angående hemslöjden och dess betydelse hade lockat fullt hus och åhörarne fingo en både lärarik och njutningsrik stund under fröken Zickermans talangfulla och fosterländska föredrag.⁴⁰

Ett par veckor innan öppnandet rapporterade den skånska pressen om att den kommande hemslöjdsutställningen hade förutsättningar att bli något alldeles storartat. Mer än 4 000 objekt hade redan lämnats in, dubbelt så mycket som till utställningen i Kristianstad året innan. *Sydsvenska Dagbladet* skrev: ”Det är ett kolossalt arbete att ordna alla dessa föremål, och fröken Zickerman med en hel stab af medhjälpare har fullt upp att göra för att få allting klart till den utsatta dagen.”⁴¹

Dagen innan öppnandet rapporterade *Cimbrishamns-bladet* att det rådde kaos i den blivande utställningen, ”men ett kaos som höll på att bli harmonisk ordning, tack vare fröken Lilly [sic!] Zickermans

och hennes duktiga medhjälperskors förmåga och flit.” Ungefär 700 personer hade bidragit med sammanlagt upp mot 6 000 slöjdalster, som Lilli nu arrangerat i folkhögskolebyggnaden. Textil dominerade fullständigt, både äldre och nyare. Utöver vad som var producerat lokalt visades också prov på vävnader framställda inom FSH, samt ”en af Föreningen anordnad fullständig rumsinteriör”.⁴²

Cimbrishamns-bladet framhöll hur Kristianstads län var ”nummer ett i Sverige hvad slöjden beträffar.” För att få plats med alla bidrag till utställningen hade alla rum och alla ytor tagits i anspråk. Textil hängde i lärosalar och korridorer, i trapphus, i matsalen och i gymnastiksalen.⁴³ Ingelstads härad var rikast representerad på utställningen, som var ordnad sockenvis, så att Valleberga och Glemminge socknar disponerade varsin långvägg i gymnastiksalen och Hammenhög och Tosterup fick varsin kortvägg. Löderups socken fick ett helt eget rum.⁴⁴

För att möta det förväntade stora intresset sattes det in extra tåg från Ystad till Hammenhög.⁴⁵ Invigningsdagen den 22 juni var det strålande väder och folkhögskolebyggnadens trappa var smyckad i grönt när ordföranden i utställningsstyrelsen, direktör Jonson från Bollerup, hälsade alla välkomna. Sedan vidtog en högtidlig invigning då hushållningssällskapets vice ordförande greve Hamilton höll tal, en kör från folkhögskolan sjöng ”Uti vår hage”, varpå Lilli Zickerman höll föredrag. 100 särskilt inbjudna personer bjöds på middag, då ytterligare tal hölls. Denna första utställningsdag lockade ungefär 1 000 besökare.⁴⁶ När utställningen avslutades höll Lilli ytterligare ett föredrag – enligt *Cimbrishamns-bladet* ”fosterländskt och lärorikt” varpå hon fick en stor rosenbukett och firades med ett fyrfaldigt hurra. Detta var den hittills största hemslöjdsutställningen i Sverige, och den hade under fem dagar lockat sammanlagt cirka 3 500 personer till Hammenhög.⁴⁷ Intresset var stort också utanför Österlen och Skåne, även riksmidia rapporterade. Utställningen förlängdes en dag så att fler skulle få tillfälle att se allt som fanns i folkhögskolebyggnaden.⁴⁸

I en tidningsartikel publicerad i *Sydsvenska Dagbladet* året efter utställningen i Hammenhög beskriver Lilli skillnaderna i slöjdens karaktär mellan olika härader, en kunskap hon förvärvat genom att iaktta tusentals objekt vid utställningarna, och genom att studera fotografierna därifrån. I sin text kombinerade hon kunskap om det skånska kulturlandskapet och de olika förutsättningar som finns för jordbruk och andra näringar i olika bygder med sin kun-

Utställningen i Hammenhög 1911. De utställda objekten är tätt hängda. Mitt i utställningsrummet arbetar en grupp unga kvinnor med knyppling och till höger pågår vävning. Foto: Samuel Moses Marcus, Österlens museum.

skap om textila tekniker. Hon slog då fast att arbetskrävande och långsamma vävtekniker, som röllakan och krabbasnår, förekom i den produktiva åkerbygden i Ingelstads härad. Där gav jordbruket god avkastning och kvinnornas arbetskraft behövdes inte alltid för familjens försörjning – då kunde tid och energi läggas på vävning av textil som krävde tid och uppmärksamhet. I Skånes skogsbygder, där männen arbetade i skogen, behövdes kvinnornas arbetskraft enligt Lillis sagespersoner i jordbruket och därmed hade de mindre tid för avancerade textilframställning. På så sätt hade olika tekniker utvecklats och fått olika hemvist i landskapet.⁴⁹ Genom att hon nu hade sin bostad i Vittsjö hade hon förstås mycket bättre möjligheter att studera den skånska slöjden jämfört med andra landskap, även om hennes dokumentationsarbete kom att ta henne på fortsatta resor landet runt.

I sin artikel i *Sydsvenska Dagbladet* uttrycker hon att den skånska allmogeslöjden utgör en ”verkligt nationell skatt”⁵⁰ – en version av den fosterländskhet som enligt referatet i pressen var ett tema i

föredragen som hon höll på Österlen 1910. Manuskripten till dessa finns inte bevarade, men ett föredrag som hon höll i Sölvesborg 1913 i samband med en utställning där gavs ut i tryckt form. Den ”fosterländska” tonen återfinns också i 1913 års föredrag genom formuleringar som ”Vi kasta bort den grund som är vår egen, och fika istället efter att skaffa oss utländska förebilder och dessa äro, nästan utan undantag, dåliga.”⁵¹ Fosterländskheten i Zickermans version byggdes upp av ett framhävande av de regionala och lokala särarterna i slöjden, liksom genom ett avståndstagande från det utländska.⁵² I det sammanhang som citeras här satte Lilli Zickerman likhetstecken mellan egenskapen ”utländskt” och masstillverkade varor, tillkomna i kommersiellt syfte där både tillverkare, mellan-händer och återförsäljare skulle kunna göra vinst.⁵³

Utställningen i Karlskrona 1911

I november 1911 var det åter dags för en utställning, denna gång i Karlskrona. En bidragande anledning till att en stor utställning förlades just dit var sannolikt den verksamhet med bland annat ett ”hemslöjdsmagasin”, som sedan 1884 bedrivits i staden av Hilda Landgren. Hon var en av Lilli Zickermans inspiratörer, och beskrivs också som Lillis vän och förtrodda. Även hon hade påbörjat en inventering av textil, begränsad till Blekinge.⁵⁴ Lilli hyllade Hilda Landgrens gärning vid ett föredrag i Sölvesborg i juni 1913, någon månad efter hennes död vid 54 års ålder. Det var enligt Lilli vid åsynen av utställningen i Kristianstad 1910 som Hilda Landgren blivit så tagen av vad hon såg, att hon ”satte in hela sin kraft på att leta fram hvad som fanns kvar av folkets forna arbete.” Landgren hade också blivit inspirerad av Lilli Zickermans insats i Kristianstad med att fotografera av de vackraste objekten i syfte att i ett planschverk ”bevara minnet af den skånska slöjden” och det hade blivit hennes mål att ”få den blekingska slöjden bevarad på samma sätt.”⁵⁵

Under en vecka i november visades textilier från de tio socknarna i Östra härad. Även här genomfördes en högtidlig invigning med landshövdingen greve Axel Wachtmeister som talare, enligt lokal-tidningens rapport i närvaro av ”en talrik skara af stadens och ortens mera bemärkta personligheter”. Efter invigningstalet var det dags för Lilli Zickerman att äntra talarstolen och då tala om den blekingska hemslöjden. *Blekinge Läns Tidning*, som hade haft en representant på plats, avslutade sitt referat med att framföra en önskan om att

inträdesavgiften skulle sänkas, ”så att en större allmänhet kunde få tillträde till utställningen.”⁵⁶

Det var den dittills största slöjduitställningen i Blekinge, med inte mindre än 3 500 alster utställda, inlämnade av sammanlagt 550 utställare. Många av dessa som bodde på landsbygden hade haft besök av både Hilda Landgren och Lilli Zickerman.⁵⁷ Utställningarna i Kristianstad och Hammenhög hade varit ordnade häradsvis och inom varje härad sockenvis och här följde arrangörerna samma koncept. De tio socknarna i Östra härad hade var sitt eget rum, från golv till tak täckta med såväl äldre som nyttillverkade textilier. Geografisk hemvist styrde i första hand hur utställningarna arrangerades och objekten exponerades, inte deras ålder eller vilka tekniker som de representerade. *Svenska Dagbladet* noterade i sitt referat från öppnandet: ”Det är hushållningssällskapets stora förtjänst att hemslöjd åter börjar blomstra på den blekingska landsbygden; månget fattigt småfolk har nu fått en säker inkomstkälla och den allmänna smaken har höjts.”⁵⁸ Detta sammanfattar Föreningen för Svensk hemslöjds drivkrafter, att bidra till ”småfolkets” försörjning och samtidigt verka i en smakfostrande anda.

I en notis i *Blekinge Läns Tidning* publicerad under den vecka som utställningen pågick återgavs en reaktion från ”Mor Anett i Ramdala”, som ombetts lämna ett bidrag till utställningen. ”Jag har ingenting att visa, har ingenting annat än det jag har gjort vid spiselden” hade hon menat, men det var just den typen av alster som utställningsarrangörerna ville ha. Tidningen framhöll det unika med utställningen:

Inget museum kan gifva en trognare bild af forna tiders arbete än denna utställning där alstern komma direkt från hemmen. Försumma därför inte att se utställningen! Aldrig mer kommer detta tillfälle åter. Tvenne gånger kan man inte begära att folk skall lämna ut sina familjeskatter och det göra de inte heller. Den enda tack allmänheten kan visa utställarna är att besöka utställningen och hvarje sann bleking bör inte försumma något tillfälle där han kan få lära känna förhållandena inom sin provins.⁵⁹

Tidningens förhoppning från invigningen att entréavgiften skulle sänkas infriades efter några dagar, då avgiften sänktes från 50 till 25 öre.⁶⁰ För att stimulera till besök sattes liksom i Hammenhög in extratåg under utställningens avslutande dagar, både på Blekinge kustbana och på Östra Blekinge järnväg. Priset rabatterades på så

sätt att den som visade upp sin tågbiljett vid utställningen fick en stämpel på den som berättigade till fri återresa till hemorten.⁶¹ Möjligen fick den sänkta avgiften avsedd effekt, för när utställningen närmade sig sitt slut rapporterades att 400–500 personer besökt utställningen under en enda dag. ”Intresset synes stiga alltmer; när allmänheten blott hinna få ögonen öppna för idén och meningen med det hela, kommer den av sig själv.”⁶² Den sista söndagen som utställningen var öppen rapporterades att inte mindre än 1200 personer besökt den.⁶³ De sista dagarna som de inlånade, utställda alstren visades, var reserverade för skolklasser. Enligt *Blekinge Läns Tidning* besöktes den då av ”samtliga härvarande skolors elever”. Även från den omgivande landsbygden kom många barn, som också fick besöka Blekinge museum. Nu summerades antalet besökare till utställningen till över 5 000.⁶⁴

Något som slår en nutida granskare av de här tidiga utställningarna är den enorma mängden föremål, inlämnade av en stor skara inlånare. Hur var detta möjligt att hantera? *Sydsvenska Dagbladet* skrev i sin rapportering från Hammenhög-utställningen om att Lilli till sin hjälp hade ”en hel stab af medhjälpare”.⁶⁵ Även om det var många händer som hanterade inlånen måste arbetet inför utställningarna ha ställt mycket höga krav på Lillis organisationsförmåga. De anonyma medhjälparna har inte lämnat några spår i de arkiverade dokument som finns tillgängliga, men vi kan konstatera att de var många, och deras insatser avgörande för ett lyckat resultat och för en fungerande logistik i föremålshanteringen.

I ryggåsstugans dunkel

I det dokument som Lilli skrev i mitten av 1930-talet i syfte att ge en bakgrund till hur inventeringsarbete börjat, beskrev hon en upplevelse under utställningen i Karlskrona som kom att få betydelse för hennes fortsatta verksamhet under många år framöver. En kväll under utställningsperioden hade föreståndaren för stadens museum, Gustaf Quiding, bjudit in till ”gille” i en väldigt speciell miljö. På vinden i sin bostad hade han inrett två rum som en gammal blekingsk ryggåsstuga, med hjälp av gammalt virke som bidrog till en illusion av ålderdomlighet och autenticitet. Ryggåsstugan, eller med etnologen och byggnadsforskaren Sigurd Erixons terminologi, det sydgötiska huset, hade fått en närmast ikonisk betydelse i det sena 1800- och tidiga 1900-talets sökande efter autenticitet

Interiör från Quidings ryggåsstuga 1901. Bildkälla: Blekinge läns museum.

och ursprunglighet i landsbygdens materiella kultur. En interiör från en halländsk ryggåsstuga ingick i Artur Hazelius dioramor på Drottninggatan i Stockholm 1873. Det är ingen slump att det är just ryggåsstugor som kom att bli bland de första byggnaderna att hämtas till landets friluftsmuseer – Skansen i Stockholm, Kulturen i Lund och Fredriksdal i Helsingborg har alla en sådan byggnad, och fler exempel finns. Ryggåsstugor var redan vid 1800-talets slut få till antalet och många av dem var övergivna.⁶⁶ Quiding anslöt sig genom sin fiktiva ryggåsstuga till en rådande diskurs om vad som var autentiskt och ålderdomligt.

Inredningen i Quidings illusoriska ryggåsstuga bestod av möbler, husgeråd och andra föremål och textilier som var ett resultat av hans samlarresor på den blekingska landsbygden.⁶⁷ Inne i ”stugan” serverades Lilli och de andra gästerna av unga kvinnor iklädda dräkter från sina hemsocknar i Blekinge. Föremålen och de dräktklädda kvinnorna i Quidings ryggåsstugeinteriör gjorde starkt intryck på

Lilli, som när hon sammanfattade sitt inventeringsarbete 1935 skrev: "Det var en syn, jag aldrig glömmer". Hon fortsätter:

I blyxtljus såg jag, vad alla dessa slöjdföremål, som klädde väggar och tak, bord och bänkar, betytt för dem, som ägt och tillverkat dem. Undrar någon på att det var mig omöjligt att icke göra vad jag kunde för att så mycket som möjligt skulle i bild bliva bevarat ett mindre förgängligt material än det, varav vävnaderna voro tillverkade.⁶⁸

Den starka tilltro till den fotografiska tekniken och den fotografiska bildens funktion som bevarare av materiell kultur var något som Lilli delade med många samtida museipersoner och folklivsforskare.⁶⁹ Insikterna från utställningarna i Kristianstad 1910, och Hammenhög och Karlskrona 1911 och de erfarenheter hon vunnit där utgjorde drivkrafter för det arbete som hon sedan kom att ägna hela 1910- och 1920-talen och därtill en del av 1930-talet åt.

Lillis skildring av sin upplevelse i ryggåsstugan, där hon i "blyxtljus" såg vilken betydelse de gamla föremålen haft och vad de representerade, kan läsas som ett möte mellan en urbant uppfostrad kvinna, vars liv dittills präglats av modernitetens framsteg, och reminiscenser av ett förindustriellt agrarsamhälle representerat av unga kvinnor i ålderdomliga, traditionella dräkter. Även om Skövde under Zickermans uppväxt och ungdomstid var en småstad hade hon befunnit sig i en urban borgerlighet, långt från de miljöer och sammanhang som ryggåsstugan, föremålen i den och de personer som agerade där under Quidings värdskap.

Utöver de tre utställningar som behandlats här medverkade Lilli vid fler utställningar i Skåne och Blekinge under 1910-talets första år, med föredrag och som medarrangör. I Kristianstads län hölls 1912 en utställning med slöjd från Östra och Västra Göinge, 1913 i Åstorp för Norra och Södra Åsbo samt Bjäre härad, och som sista häradsutställning i länet visades verk från Villands härad i Kristianstad 1913.⁷⁰ Också i Blekinge fortsatte utställningarna. I juli 1912 visades slöjdalster från Medelsta härad i Ronneby. Även här bidrog Lilli med ett föredrag och redan första dagen besökte

Annons i Sölvesborgstidningen 1911-11-09.

Hemslöjdsutställning i Blekinge, okänt år, men sannolikt utställningen med objekt från Bräkne härad i Karlshamn 1913. Mannen på porträttet mitt i utställningen är godsägaren Sven Hellerström, som donerade en lång rad föremål, bland annat textilier i blekingesöm, till Blekinge läns museum. De dåtida hemslöjdsutställningarna arrangerades enligt en utställningsetetik som medgav många föremål på liten yta. Bildkälla: Blekinge läns museum.

1500 personer utställningen.⁷¹ Ytterligare en häradsutställning över Bräkne härad hölls i Karlshamn i oktober 1912, och en över Listers härad i Sölvesborg i juni 1913.

Lilli Zickermans närvaro och medverkan bidrog till att utställningarna fick en kvalitetsstämpel, och hennes föredrag var populära och lockade mängder med besökare. När hon beskrev Skånes hemslöjd i Svenska turistföreningens årsskrift 1919 avslutade hon med att framhålla ”häradsutställningarna av äldre slöjd, som systematiskt bedrivits under flera år, ha även varit av stor betydelse, därigenom att slöjdens konstnärliga värde blev mer direkt påvisat för folket självt.”⁷² Med andra ord, när vanliga människors vardagsföremål, tillverkade i hemmet, hängdes upp på en utställning blev föremålets värde uppenbart. De saker som Mor Anett i Ramdala hade tillverkat invid spiseelden i sin stuga, som i hennes ögon var alldagliga och inget att visa upp, fick nu en ny betydelse när de lyftes ur sitt ursprungliga sammanhang och exponerades i en urban kontext.

Permanent bosatt i Vittsjö

Efter att ha haft Sommarsgården som huvudsaklig utgångspunkt för sitt arbete i flera år bosatte sig Lilli där permanent 1914, och då lämnade hon sitt uppdrag som ansvarig för FSH:s butik i Stockholm. Nu kom hon att befinna sig på stort geografiskt avstånd från nätverken i huvudstaden. Samtidigt hade den stora inventeringen av svensk folklig textilkonst, som utställningen i Kristianstad hade utgjort startskottet för, börjat bedrivas allt mer systematiskt och formaliserat. Det framstår som att det var detta dokumentationsarbete som hon nu såg som sin livsuppgift. År 1913 hade ett avtal skrivits mellan henne och FSH som reglerade den ersättning som hon skulle få för arbetet.⁷³ Under hela 1910-talet arbetade hon intensivt med att söka upp och fotografera textil, sedan färglägga de fotografiska kopiorna och framställa de planscher som kom att utgöra *samlingsverket*. Koloreringen gjordes till stor del av Sven Zickerman.⁷⁴

Vid decenniets slut hade Lillis dokumentationer resulterat i cirka 12 000 fotografier, och då skrevs ett avtal mellan Föreningen för svensk hemslöjd och Nordiska museet, där museet förband sig att bidra ekonomiskt till det fortsatta inventeringsarbetet och att både negativ och de färdiga planscherna sedan skulle förvaras på museet.⁷⁵ Lilli Zickermans åtagande innebar att hon skulle fortsätta att arbeta i 10 år mot en årlig ersättning om 4 000 kronor. När de 10 åren började gå mot sitt slut menade hon att hon behövde ytterligare ett par år på sig för att kunna göra samlingsverket fullständigt, och så kom det att bli. Avtalet förlängdes två år.⁷⁶ När den yngste brodern Carl-Gustaf flyttade till Vittsjö 1932 kom han att bistå, framförallt med förberedelser för den stora bok om röllakan som publicerades 1937. Denna var tänkt som en första volym i en planerad omfattande bokserie, som skulle tillgängliggöra Lillis insamlingsarbete och hennes rön för en bred krets, men det blev alltså bara en bok.⁷⁷

Längst ner på förstasidan av *Dagens Nyheter* den 28 september 1937 fanns rubriken Svensk allmogetextil utges i stort samlingsverk och här berättades om detta ”jätteverk” som skulle komma att få den största betydelse för kännedomen om svensk hemslöjd. Inne i tidningen porträtterades den då 79-åriga Lilli Zickerman med vänliga frågor från tidningens reporter. Lilli framhöll alla som varit delaktiga i tillkomsten av den magnifika bok om vävnader i röllakan, som nu presenterades. Hon nämnde särskilt sin bror Carl-Gustaf Zickerman, som varit behjälplig vid framställningen av de fotogra-

fiska planscher. ”Min bror ingenjör C G Zickerman [har] varit mig till ovärderlig hjälp. Och han har för övrigt också hjälpt mig då det gällt att få låna hem vävnader. Han har en underbar förmåga att få folk att lämna ifrån sig saker och ting, säger Fröken Zickerman med glimten i ögat. Och sedan har han varit mig behjälplig vid färgfotograferingen.”⁷⁸

I ett brev till Prins Eugen 1938 beskrev Lilli hur de arbetat med boken om röllakan: Carl-Gustaf förhandlade om inlån av textilier till Vittsjö och hade hand om fotograferingen, hans hustru Laurentia skötte bokföringen av inlånen och såg till att allt returnerades korrekt. Brodern Tage bidrog med frihandsteckning om detta behövdes och han språkgranskade också de manuskript som Lilli arbetade med, och slutligen bidrog Sven med kolorering av svartvita fotografier, och inför tryckningen av boken om röllakan kontrollerade han att färgerna blev korrekt återgivna i tryck.⁷⁹

Historiska trådar

Under en lång följd av år, ända från starten 1910 och fram till mitten av 1940-talet, utgjorde Sommarsgården i Vittsjö ett centrum för kunskapsproduktionen kring svensk folklig textilkonst. Här arbetade Lilli tillsammans med sin familj med att skapa den fullständiga samlingen av planscher som skulle tjäna som åskådningsmaterial för kommande generationer, och det var här som boken om röllakan kom till. Men varför Vittsjö, så långt från viktiga nätverk och institutioner i huvudstaden? Logistiken för både människor och föremål var tidskrävande och komplicerad. Från stationen i Vittsjö skickades lådor med både glasnegativ och färdiga planscher till Nordiska museet i Stockholm, och till stationen anlände säckar med textilier som Lilli fått förtroende att låna hem för att kunna fotografera och sedan färglägga fotografierna med textilierna nära till hands. Sällan fick hon tillfälle att bevista sammanträdena med styrelsen för FSH trots att hon var ledamot där ända fram till 1940-talet, utan kontakterna sköttes mestadels via brev och telefonsamtal.

När Lilli köpte torpet som hon kallade Lillarp 1908 var hon utarbetad och av läkare ordinerad vila.⁸⁰ Vittsjö hade då etablerats som kurort, vilket kan ha bidragit till att det var där hon slog sig ned. Harald Swedner har framhållit hur Lilli efter faderns död 1899 tog ett stort ekonomiskt ansvar för sina syskon, rimligen också för modern även om Swedner inte nämner henne.⁸¹ Att bygga ett hus

motsvarande Sommarsgården där de alla hade fått plats i Stockholm hade medfört helt andra kostnader än vad ett bygge i Vittsjö innebar, vilket också kan ha varit en bidragande orsak till valet av Vittsjö.

Lilli Zickermans uttalade ambition var att hennes mångåriga inventeringsarbete skulle resultera i ett bevarande av kunskap om äldre tiders textilier och samtidigt fungera inspirerande för en samtida och framtida textilproduktion. Trådarna ledde både bakåt och framåt i tiden. Nu på 2020-talet har nya möjligheter öppnat sig. Den del av planschverket som framställdes i två exemplar genom det arbete som Lilli utförde fram till 1919, innan avtalet med Nordiska museet skrevs, har förvaltats av föreningen för Svensk hemslöjd och senare av Konstfack. Ca 13 000 planscher har nu digitaliserats och finns fritt tillgängliga i tjänsten *Digitalt museum*. Lillis mål har tack vare den moderna tekniken uppfyllts. När denna text skrivs 2024 har Föreningen för Svensk Hemslöjd sitt 125-årsjubileum, där arvet efter Lilli Zickerman har en central roll. En inte osannolik framtidsspaning är att så kommer det att vara också vid kommande jubileer och temadagar på Vittsjö bibliotek.⁸²

Tapestries all over

The handicraft pioneer Lilli Zickerman of Vittsjö

Handicraft pioneer Lilli Zickerman (1858–1949), who founded the Swedish Handicraft Society, lived in Vittsjö for almost four decades. From there, she and several family members who had also moved there worked on a significant inventory of Swedish Folk Art Textiles. The inventory materials go under the name ‘The Association for the Collected Works of Swedish Handicraft, and they consist of 24,000 photographs of textiles. They are kept at the Nordic Museum in Stockholm. A handicraft exhibition in Kristianstad in 1910 that Zickerman was responsible for became the starting point for her collection of works. Two other exhibitions at Hammenhög and in Karlskrona the following year also played a decisive role in developing Zickerman’s aim to document expressions of Swedish folk textiles in images, and textiles from Skåne (Scania) played a particular role. In this article, I analyse Lilli Zickerman’s work with exhibitions and her documentary work with folk textiles, which aim to preserve knowledge about past textile handicraft skills and transmit them to the future.

Noter

- 1 Berättelsen om vävflickorna finns återgiven i Liljeqvist 2019, i kapitlet med titeln "Märta Måås-Fjetterström och hennes vävflickor i Vittsjö". Se också Lundahl 2001 s. 69.
- 2 *Norra Skåne* 2017-06-17, "Zickerman fick eget rum i Vittsjö".
- 3 Den mångårige ordföranden i Vittsjö hembygdsförening Claes Ruderstam har genom skrifter, föredrag och byavandringar starkt bidragit till att familjen Zickermans betydelse för Vittsjö, och Vittsjös betydelse för Zickermans har uppmärksammats. Se t.ex. Ruderstam 2011.
- 4 Se t.ex. Sellberg 1993; Lilja 1996; Skott 2008; Boström, Lundberg & Ramsten 2010; Gustavsson 2014.
- 5 Gustavsson, Palmsköld & Rosenqvist 2023.
- 6 Palmsköld 2018.
- 7 "Skaraborgs läns hemslöjdsutställning", i *Vestgöta Korrespondenten Sköfde Tidning* 1897-02-23 s. 2.
- 8 Hur föreningsgrundandet gick till och den roll som Lilli Zickerman hade skildrats av bland andra Elisabet Stavenow-Hidemark 2012 och Gunilla Lundahl 2001.
- 9 Palmsköld 2018; Ericsson 2018 s. 52f, 123.
- 10 Swedner 1978 s. 111.
- 11 Lilli Zickerman till "Herr byråchef" 1906-07-22, FSH:s arkiv vol. E 1:2.
- 12 Föreningen för Svensk hemslöjds arkiv har förvarats på olika platser och dess olika delar har genomgått skiftande öden, vilket skildras av Lundahl 2001. Sedan 1993 finns arkivet hos Riksarkivet, numera i Arninge. Vid ett studium av föreningens korrespondensserier är det uppenbart att mycket material har gått förlorat under årens lopp. Något personarkiv efter Lilli Zickerman finns inte i någon offentligt tillgänglig samling, men möjligen finns material i privat ägo.
- 13 Swedner 1978 s.15.
- 14 Årsberättelse för FSH 1908 s. 7 f, Swedner 1978 s. 27.
- 15 Swedner 1978 s. 37.
- 16 Swedner 1978.
- 17 Zickerman 1907; Ericsson 2018.
- 18 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-15 s. 6. "Slöjdsutställningen i Kristianstad".
- 19 FSH Protokoll vid styrelsesammanträde 1910-04-09, §14, FSH:s arkiv, Styrelseprotokoll, vol. A2 aa2.
- 20 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-11 s. 4. "En hemslöjdsutställning för Gälds och Albo härad". Föredraget återgivet i tidningen 1910-08-16 och 1910-08-17 med titeln "Om skånsk väfnadskonst".
- 21 Annons för utställningen "Gärds och Albo distrikts hemslöjdsutställning", i *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-09 s. 1.
- 22 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-15 s. 6.
- 23 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-12 s. 3. "Hemslöjdsutställningen för Gälds och Albo".
- 24 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-15 s. 6.
- 25 *Sydsvenska Dagbladet* 1910-08-17 s. 6.
- 26 Gustavsson 2011.
- 27 Snickars 2022 s. 155.
- 28 Redogörelse för tillkomsten av Föreningens för Svensk Hemslöjds Samlingsverk av svenska allmogetextilier, Kulturens arkiv i Lund, vol. E IV, Korrespondens 1935. Redogörelsen utgjorde en bilaga till ett brev från Carl-Gustaf Zickerman, ställt till Sven T. Kjellberg 15/12 1936. En nästan likalydande

- skrivelse finns i Svensk hemslöjds arkiv, som bilaga till protokollet fört vid styrelsesammanträdet 21/12 1936, FSH:s arkiv vol. A2aa6.
- 29 Lundahl 2001 s. 102. I sina brev och i andra dokument skriver Lilli Zickerman ofta om sin bror, utan att ange vem av bröderna som avses. I det här fallet är det dock Carl-Gustaf som avses.
 - 30 Jülich 2022 s. 173.
 - 31 Årsberättelse FSH för år 1910 s. 10f.
 - 32 Notis i *Svenska Dagbladet* 1910-11-22 s. 6. "Svensk hemslöjd".
 - 33 FSH Protokoll vid styrelsesammanträde Protokoll 1911-02-16, § 12. vol. A2aa2.
 - 34 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-04-22 s. 6. "Hemslöjdsutställning".
 - 35 Palmsköld 2016.
 - 36 "Hemslöjdsutställning", *Sydsvenska Dagbladet* 1911-04-22 s. 6.
 - 37 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-05-12 s. 4. "Fröken Lilly Zickermans föredrag om hemslöjd".
 - 38 *Cimbrishamns-bladet* 1911-05-04 s. 2.
 - 39 *Cimbrishamns-bladet* 1911-05-09 s. 3.
 - 40 *Cimbrishamns-bladet* 1911-05-11 s. 2.
 - 41 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-06-12 s. 4. "Hemslöjdsutställningen i Hammenhög".
 - 42 Årsberättelse 1911 s. 10.
 - 43 *Cimbrishamns-bladet* 1911-06-20 s. 2. "Utställningen i Hammenhög innan den öppnar".
 - 44 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-06-18 s. 5. "Hemslöjdsutställningen i Hammenhög".
 - 45 *Cimbrishamns-bladet* 1911-06-22 s. 2.
 - 46 *Cimbrishamns-bladet* 1911-06-27 s. 2. "Utställningen i Hammenhög. Öppningshögtidligheten".
 - 47 *Cimbrishamns-bladet* 1911-06-29 s. 2.
 - 48 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-06-27 s. 4. "Ungdomsfest i Hammenhög's folkhögskola".
 - 49 Zickerman 1912.
 - 50 Zickerman 1912.
 - 51 Zickerman 1913 s. 4.
 - 52 Palmsköld 2007 s. 39ff.
 - 53 Zickerman 1913 s. 4.
 - 54 Lundahl 2001 s. 18, 102; se också Gullberg 1950 s. 13.
 - 55 Zickerman 1913 s. 12f.
 - 56 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-11 s. 3. "Hemslöjdsutställningen öppnad".
 - 57 Årsberättelse FSH 1911 s. 10.
 - 58 *Svenska Dagbladet* 1911-11-11 s. 5. "Hemslöjdsutställning i Karlskrona".
 - 59 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-13 s. 2. "Östra härads hemslöjdsutställning".
 - 60 Annons i *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-14 s. 2.
 - 61 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-15 s. 2.
 - 62 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-17 s. 2.
 - 63 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-21 s. 2.
 - 64 *Blekinge Läns Tidning* 1911-11-24 s. 2. "Hemslöjdsutställningen. Öfver 5.000 besökare".
 - 65 *Sydsvenska Dagbladet* 1911-06-12 s. 4. "Hemslöjdsutställningen i Hammenhög".
 - 66 Almevik 2004.
 - 67 Weibull-Göransson 1979.

- 68 Redogörelse för tillkomsten av Föreningens för Svensk Hemslöjds Samlingsverk av svenska allmogetextilier, Kulturens arkiv i Lund, vol. E IV, Korrespondens 1935. Redogörelsen utgjorde en bilaga till ett brev från Carl-Gustaf Zickerman, ställt till Sven T. Kjellberg 15/12 1936.
- 69 Snickars 2022 s. 148f; Gustavsson 2014 s. 107ff.
- 70 Boalt 1964 s. 326.
- 71 *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 1912-07-10 s. 11. "Hemslöjdsutställning i Ronneby."
- 72 Zickerman 1919 s. 91.
- 73 FSH Protokoll vid styrelsesammanträde, Protokoll 1913-04-17 § 3 och 4, vol. A2aa2.
- 74 Swedner 1978 s. 106; Lundahl 2001 s. 108.
- 75 Lundahl 2001 s. 106.
- 76 FSH Protokoll vid styrelsesammanträde 1930-06-18, vol. A2aa4.
- 77 Zickerman 1937.
- 78 *Dagens Nyheter* 1937-09-28 s. 1, 5, artikel av sign "Geco".
- 79 Brev från Lilli Zickerman till Prins Eugen 1938-06-02, Prins Eugens Waldemarsudde.
- 80 Ur protokoll vid sammanträde med styrelsen för Svensk hemslöjd 1908-04-13 § 14, vol. A2aa1.
- 81 Swedner 1978 s. 110. Fadern Carl-Petter Zickerman avled efter ett slaganfall den 11 december 1899, samma dag som Lilli öppnade Föreningen för svensk hemslöjds butik i Stockholm.
- 82 Den forskning som artikeln bygger på har möjliggjorts genom ett anslag från Ebbe Kocks stiftelse. Artikelförfattaren arbetar nu tillsammans med Anneli Palmsköld och Johanna Rosenqvist med ett större projekt om Lilli Zickermans inventeringsprojekt, finansierat av Riksbankens jubileumsfond.

Referenser

Arkiv

Riksarkivet, Arninge

Föreningen för Svensk hemslöjds arkiv

Styrelseprotokoll, vol. A2aa1, vol. A2 aa2, vol. A2aa4, vol. A2aa6.

Korrespondens, vol. E1:2.

Kulturen i Lund

Ämbetsarkivet vol. E IV

Korrespondens 1935.

Prins Eugens Waldemarsudde

Brev från Lilli Zickerman till Prins Eugen.

Dagstidningar

Blekinge Läns Tidning 1911-11-11 s. 3.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-13 s. 3.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-14 s. 2.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-15 s. 2.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-17 s. 2.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-21 s. 2.

Blekinge Läns Tidning 1911-11-24 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-05-04 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-05-09 s. 3.
Cimbrishamns-bladet 1911-05-11 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-06-20 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-06-22 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-06-27 s. 2.
Cimbrishamns-bladet 1911-06-29 s. 2.
Dagens Nyheter 1937-09-28 s. 1 och s. 5.
Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1912-07-10 s. 11.
Norra Skåne 2017-06-17.
Svenska Dagbladet 1910-11-22 s. 6.
Svenska Dagbladet 1911-11-11 s. 5.
Sydsvenska Dagbladet 1910-08-09 s. 1.
Sydsvenska Dagbladet 1910-08-11 s. 4.
Sydsvenska Dagbladet 1910-08-12 s. 3.
Sydsvenska Dagbladet 1910-08-15 s. 6.
Sydsvenska Dagbladet 1910-08-16 s. 4 och 1910-08-17 s. 5.
Sydsvenska Dagbladet 1911-04-22 s. 6.
Sydsvenska Dagbladet 1911-05-12 s. 4.
Sydsvenska Dagbladet 1911-06-12 s. 4.
Sydsvenska Dagbladet 1911-06-18 s. 5.
Sydsvenska Dagbladet 1911-06-27 s. 4.
Vestgöta Korrespondenten Sköfde Tidning 1897-02-23 s. 2.

Litteratur

- Almevik, Gunnar 2004. Det sydgötiska husets (vetenskapliga) konstruktion. *RIG* 4/2004.
- Boalt, Eivor 1964. Hemslöjden. I: Björklund, Carl & Lindbom, Gunnar (red.), *Kristianstads läns hushållningssällskap 1814–1964. En minnesskrift utarbetad i anledning av Kristianstads läns hushållningssällskaps 150-årsjubileum*. Kristianstad: Sällsk.
- Boström, Mathias, Lundberg, Dan & Ramsten, Märta (red.) 2010. *Det stora uppdraget. Perspektiv på Folkmusikkommissionen i Sverige 1908–2008*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Ericsson, Rose 2018. *Retorik och praktik. En studie av Gestriklands hemslöjds-förening 1912–1930*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Föreningen för Svensk Hemslöjd. *Berättelse över verksamheten*. 1908, 1910, 1911.
- Gullberg, Elsa 1950. Sju år med Lilli Zickerman. Föredrag av fru Elsa Gullberg vid Föreningens 50-årsjubileum. *Föreningen för svensk hemslöjd. Berättelse över verksamheten under år 1950*. Stockholm: Föreningen för svensk hemslöjd.
- Gustavsson, Karin 2011. Timmerknutens gränser. Om gränser i tid och rum i vetenskapliggörandet av allmogesamhället. *RIG* 4 /2011.
- Gustavsson, Karin 2014. *Expeditioner i det förflutna. Etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogekultur under 1900-talets början*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Gustavsson, Karin, Palmsköld, Anneli & Rosenqvist, Johanna 2023. Preserving the past to serve the future. Lilli Zickerman's inventory of textile handicrafts 1914–1931. *Form Akademisk* vol. 16, nr 4. <https://journals.oslomet.no/index.php/formakademisk/article/view/5414/4663>
- Jülich, Solveig 2022. Ögats kris. Fotografi och vetenskap under tre sekel. I: Näs-lund Dahlgren, Anna (red.), *Fotografihistorier. Fotografi och bildbruk i Sverige från 1839 till idag*. Första utgåvan. Stockholm: Natur & Kultur.

- Lilja, Agneta 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv. Ett exempel från Uppsala 1914–1945*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Liljeqvist, Siv 2019. *Sädeskärvarnas tid. Livet i en nordskånsk småbrukarbygd ur barn- och kvinnoperspektiv*. Viken.
- Lundahl, Gunilla 2001. *Karaktär och känsla. Ett sekel med Svensk Hemslöjd*. Stockholm: Raster.
- Palmsköld, Anneli 2007. *Textila tolkningar. Om hängkläden, drättar, lister och takdukar*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Palmsköld, Anneli 2016. Craft, Crochet and Heritage. I: Palmsköld, Anneli, Rosenqvist, Johanna & Almevik, Gunnar (red.) 2016. *Crafting cultural heritage*. Gothenburg: University of Gothenburg, Department of Conservation.
- Palmsköld, Anneli 2018. Lilli Zickerman. *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. <https://skbl.se/sv/artikel/LilliZickerman>
- Ruderstam, Claes 2011. *Vittsjöluft. Historiebok om människor och händelser i en Göingesocken cirka 1850–1930-tal*. Bjärnum: Bokpro.
- Sellberg, Lars 1993. *Av kärlek till fosterland och folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Skott, Fredrik 2008. *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Snickars, Pelle 2022. Museifotografi. I: Näslund Dahlgren, Anna (red.), *Fotografihistorier. Fotografi och bildbruk i Sverige från 1839 till idag*. Första utgåvan. Stockholm: Natur & Kultur.
- Stavenow-Hidemark, Elisabet 2012. Lilli Zickerman. En central person i hemslöjdens historia. I: Meister, Anna (red.), *Lilli & Prinsen. 100 år av hemslöjd och textil konst*. Stockholm: Carlsson.
- Swedner, Harald 1978. *Konstnärskollektivet kring gamla vävskolan i Vittsjö*. Tyringe: Göinge-bladet i samarbete med Wittsjö hembygdsförening.
- Weibull-Göransson, Gunilla 1979. Quidings ryggåsstuga i Blekinge museum. *Blekingeboken 1979*. Karlskrona: Blekinge hembygdsförbunds förlag
- Zickerman, Lilli 1907. *Hushållningssällskapen och hemslöjden*. Stockholm: A. B:s.
- Zickerman, Lilli 1912. Den skånska slöjden inom Kristianstads län. *Sydsvenska Dagbladet* 1912-06-15 s. 7.
- Zickerman, Lilli 1913. *Om den blekingska slöjden. Föredrag vid Listers Härads Hemslöjdsutställning i Sölvesborg den 28 juni 1913*. Karlshamn: Johanssons.
- Zickerman, Lilli 1919. Skånes hemslöjd. *Svenska Turistföreningens årsskrift 1919*. Stockholm: Fören.
- Zickerman, Lilli 1937. *Sveriges folkliga textilkonst. Utdrag ur Föreningens för svensk hemslöjds samlingsverk över svenska allmogetextilier. D. 1 Rölakan*. Stockholm: Svensk litteratur.